

Bør bibeloversettelse og misjonsvitenskap fortsatt bruke uttrykket «hedning»?

Sverre Bøe

Sverre Bøe (f. 1958) Cand. theol. fra Menighetsfakultetet 1984; dr. theol. Samme sted 1999. Lærer ved Fjellhaug Skoler siden 1986, professor i Det nye testamentet ved Fjellhaug Internasjonale Høgskole siden 2011.

Abstract

Should Norwegian Bible Translations still use the word «hedning» («heathen»)?

Traditionally Norwegian Bible translations have used various words and compound words based on the root «*hed-*», like in «hedning», compare the English «heathen». In recent years this has become problematic, mainly because of its pejorative associations. This article analyses the Hebrew and Greek terms for «people»/«nation» and «gentile», as well as the relevant Norwegian terms, and argues that Bible translations and missiology should try to avoid the use of *hed*-words, even though the alternatives not are optimal either.

Søkeord

Folkeslag, «hedning», bibeloversettelse, misjon, «Othering» / «Nation» / «Gentile», Bible translation, mission.

Ordgruppen «hedning», «hedenskap» og «hedensk», med sammensatte ord som «hedningkristen» eller «hedningfolk» – heretter kalt «*hed*-ordene» – har fulgt norsk bibelspråk gjennom århundrer. Men i vår tid er de på vei ut av norske bibler. Bibelselskapet brukte det 332 ganger i sin oversettelse av 1930 (NO30), men bare 69 ganger i oversettelsen av 1978 (NO78) og 71 ganger i 2011-oversettelsen (Bibel2011).¹ Samtidig har det altså ikke forsvunnet helt. Hva har skjedd, og hvorfor? Og hvilke alternativer har vi på norsk? Enhver bibeloversetter kan på dette punktet misunne engelsk, som skjelner mellom «gentile», «pagan», «heathen» og «nation».

Ordgruppen «hedning», «hedenskap» og «hedensk», med sammensatte ord som «hedningkristen» eller «hedningfolk» – heretter kalt «*hed*-ordene» – har fulgt norsk bibelspråk gjennom århundrer. Men i vår tid er de på vei ut av norske bibler. Bibelselskapet brukte det 332 ganger i sin oversettelse av 1930 (NO30), men bare 69 ganger i oversettelsen av 1978 (NO78) og 71 ganger i 2011-oversettelsen (Bibel2011).¹ Samtidig har det altså ikke forsvunnet helt. Hva har skjedd, og hvorfor? Og hvilke alternativer har vi på norsk? Enhver bibeloversetter kan på dette punktet misunne engelsk, som skjelner mellom «gentile», «pagan», «heathen» og «nation».

Vi skal i denne artikkelen trekke opp noen lange linjer fra Bibelen, fra Det gamle testaments (GTs) hebraiske begreper *am* og *goj*, via greske oversettelser av GT til Det nye testaments (NTs) *laos* (λαός) og *ethnos* (ἔθνος; flertall *ethne*). Ikke minst blir det viktig å se hvilken teologisk ramme og forståelse både GT og NT gir disse begrepene. Så skal vi forlenge linjen frem til det germanske «Heiden» og det norske «hedning». Deretter skal vi forsøke å analysere ulike forståelser i moderne norsk språk av *hed*-ordene sammenlignet med alternativer som «folk», «folkeslag» og «nasjon» i tillegg til mer omfattende omskrivninger.

Så langt jeg kan se, har ingen på norsk språkområde virkelig drøftet bruken av ordgruppen *hed*-, verken leksikalt, semantisk eller teologisk ut over korte kommentarer.² Enkelte av forfatterne i læreboken *Missiologi i dag* bruker begrepet sporadisk, noen ganger med anførselstegn, men uten å drøfte det. Uten å si det eksplisitt argumenterer i alle fall en av bokens artikler for at en heller bør tale om «de unådde».³ Selv om jeg ikke kan vise til presise tall, er det åpenbart en tilsvarende tendens også i nyere sanger, salmer, bøker, misjonsblader og misjonsforkynnelse: *Hed*-ordene er stadig sjeldnere i bruk. Vi skal komme tilbake til bruken i nyere fenomener som «Hedningsamfunnet» og såkalt «nyhedenskap».

Vi skal altså i denne artikkelen både forsøke å beskrive den faktiske bruk av disse ordene, og vi skal driste oss til å stille et mer normativt spørsmål: *Bør* norske bibeloversettelser bruke *hed*-ordene? Spørsmålet er selvsagt viktig for bibeloversetterne, men det gjelder i stor grad også misjonsvitenskap som fag: Språket er et av våre instrumenter, og en presis omtale av misjonens kanskje primære målgruppe er vesentlig. Også misjonsformidling ut over faglige kretser trenger enten *hed*-ordene eller gode alternativer.

Bakgrunnen for ordgruppen *hed*- i norsk språk

Etymologi

Store Norske Leksikon skriver: «Ordet kommer fra norrønt av *hede*, eg. 'en som bor på landet', dvs. som holdt lengst på den gamle tro».⁴ Wikipedia forklarer bakgrunnen slik: «Etymologien til hedendom er usikker, men det norske begrepet er avledet fra norrønt *heidinn dómr*; «hedendom», og hedning, fra *heidingi*, adjektiv beslektet med *hede* ettersom folk som bodde på udyrkede områder ble senere kristne».⁵

Etymologisk var altså ordgruppen *hed*- ikke et religiøst begrep, men snarere et geografisk eller sosialt begrep for dem som bodde på «*heia*»/«*heden*», utenfor byene, jfr. «Hedmark». Men fordi den nye kristentroen først langsomt slo gjennom på landet og mer avsidesliggende steder, ble begrepet gradvis brukt om dem som holdt fast ved den gamle troen, altså polyteistene, de som dyrket «avgudene». Trolig lå det noe nedsettende i det allerede fra kristningstiden.

Men hvis vi holder oss til de siste 200 årene, den tiden vi har hatt et eget norsk bibelselskap, er det neppe noen geografisk forståelse av *hed*- som har dominert; det har vist til folk som dyrket avguder, som regel i fjerne strøk. En nedsettende undertone av å være usivilisert, underutviklet og uinformert har heftet seg ved begrepet. Det er en langsom og gradvis erkjennelse av slike nedsettende holdninger som trolig har problematisert bruken av ordgruppen *hed*- i nyere tid.

Bruk av hed-ord i moderne norsk

Ordgruppen «hedning», «hedenskap» og «hedensk», med sammensatte ord som «hedningkristen» eller «hedningfolk» – heretter kalt «*hed*-ordene» – har fulgt norsk bibelspråk gjennom århundrer. Men i vår tid er de på vei ut av norske bibler. Bibelselskapet brukte det 332 ganger i sin oversettelse av 1930 (NO30), men bare 69 ganger i oversettelsen av 1978 (NO78) og 71 ganger i 2011-oversettelsen (Bibel2011).¹ Samtidig har det altså ikke forsvunnet helt. Hva har skjedd, og hvorfor? Og hvilke alternativer har vi på norsk? Enhver bibeloversetter kan på dette punktet misunne engelsk, som skjelner mellom «gentile», «pagan», «heathen» og «nation».

Vi skal i denne artikkelen trekke opp noen lange linjer fra Bibelen, fra Det gamle testaments (GTs) hebraiske begreper *am* (אִם) og *goj* (גוֹי), via greske oversettelser av GT til Det nye testaments (NTs) *laos* (λαός) og *ethnos* (ἔθνος; flertall *ethne*). Ikke minst blir det viktig å se hvilken teologisk ramme og forståelse både GT og NT gir disse begrepene. Så skal vi forlenge linjen frem til det germanske «Heiden» og det norske «hedning». Deretter skal vi forsøke å analysere ulike forståelser i moderne norsk språk av *hed*-ordene sammenlignet med alternativer som «folk», «folkeslag» og «nasjon» i tillegg til mer omfattende omskrivninger.

Så langt jeg kan se, har ingen på norsk språkområde virkelig drøftet bruken av ordgruppen *hed*-, verken leksikalt, semantisk eller teologisk ut over korte kommentarer.² Enkelte av forfatterne i læreboken *Missiologi i dag* bruker begrepet sporadisk, noen ganger med anførselstegn, men uten å drøfte det. Uten å si det eksplisitt argumenterer i alle fall en av bokens artikler for at en heller bør tale om «de unådde».³ Selv om jeg ikke kan vise til presise tall, er det åpenbart en tilsvarende tendens også i nyere sanger, salmer, bøker, misjonsblader og misjonsforkynnelse: *Hed*-ordene er stadig sjeldnere i bruk. Vi skal komme tilbake til bruken i nyere fenomener som «Hedningsamfunnet» og såkalt «nyhedenskap».

Vi skal altså i denne artikkelen både forsøke å beskrive den faktiske bruk av disse ordene, og vi skal driste oss til å stille et mer normativt spørsmål: *Bør* norske bibeloversettelser bruke *hed*-ordene? Spørsmålet er selvsagt viktig for bibeloversetterne, men det gjelder i stor grad også misjonsvitenskap som fag: Språket er et av våre instrumenter, og en presis omtale av misjonens kanskje primære målgruppe er vesentlig. Også misjonsformidling ut over faglige kretser trenger enten *hed*-ordene eller gode alternativer.

En finner sjelden *hed*-ord på trykk i vår tid. Moderne religionsvitenskap bruker dem ikke. Trolig må det ligge en normativ vurdering til grunn for enhver bevisst bruk av *hed*-ord. Heller ikke i misjonsblader finner vi ordet, med få unntak. Leksika og ordbøker både på skandinaviske og tysk språk anfører – nærmest uten unntak – at *hed*-ordene bærer med seg en nedsettende tone. Det oppleves langt på vei politisk ukorrekt å bruke dem, omtrent som «neger», om ikke i like sterk grad.

Enkle søk på internett viser at «hedning» for så vidt er aktivt i bruk fortsatt, noen ganger som et skjellsord, men langt oftere som et ironisk ord brukt om en selv, gjerne for å markere avstand fra kristen tro eller fra enhver gudstro.

Da nærmer vi oss en form for selv-stigmatisering: En bruker et grunnleggende negativt ord som «hedning» om seg selv, for så å provosere frem en annen og mer positiv nyanse knyttet til ordet. Trolig er det en slik logikk som ligger bak navnevalget til Hedningsamfunnet (tidligere Det norske Hedningsamfunn), ved siden av visst et ønske om å provosere. I mer akademiske kretser brukes også betegnelsen «nyhedenskap» om ulike retninger, og det inkluderer ikke bare satanister og tilhengere av den gamle norrøne åsatroen. Som skjellsord er det ellers mange som mener at det er langt vanligere og mer krenkende å stemple noen som «jøde» enn som «hedning». Dette viser at *hed*-ordene i og for seg brukes i et visst omfang også i moderne norsk. Men denne bruken er knapt av en slik art at det frister å videreføre bruken av det verken i bibeloversettelse eller i misjonsvitenskapen ellers.

Bruken av ord avledet fra hed-ord i ulike bibeloversettelser

En enkel tabell viser tydelig hyppigheten av ord avledet av *hed-* i ulike norske bibeloversettelser de siste 100 årene:

	NO30	NO78	Norsk Bibel (NB88) ⁶	Bibelen Guds Ord (BGO) ⁷	Bibel2011
«Hedning»	183	51	156	75	54
«Hedensk»	2	8	2	11	2
«Hedningfolk»	135	5	117	85	12
«Hedningkristne»		5			3
Andre sammen setninger med «hedning-»	2		3		
Sum	322	69	278	171	71

Tendensen er klar: *Hed*-ordene brukes langt sjeldnere enn før, selv om både *Norsk Bibel* og *Bibelen Guds Ord* fortsatt bruker dem oftere enn Bibelselskapets utgaver.

Hvis vi går bakenfor disse tallene ser vi at det særlig er i GT at NO78 og Bibel2011 erstatte «hedning» med andre ord, særlig «folkeslag» (NO78 bruker det 287 ganger i GT, mot bare 93 i NO30). I NT derimot har en beholdt ord avledet av *hed-*, særlig der det viser til forskjellen mellom jøder og hedninger eller mellom jøde-kristne og kristne av hedensk bakgrunn. På disse stedene er det svært vanskelig å unngå *hed*-ordene, men de kvalifiseres ofte i sammensetninger som «hedningkristen» eller av en umiddelbar kontrast mellom jøder og andre folkeslag.

Den svenske oversettelsen *Bibel2000* har 92 treff på «hedning»/-ar/-arna», noe som er en klar nedgang fra 1917-utgaven. Lignende tendenser er tydelige både på dansk og tysk språkområde.

I norsk språkområde finner vi det tydeligste avviket i Jehovas vitners *Ny Verden*-oversettelse (NV), som helt prinsipielt og konsekvent unngår alle ord avledet av *hed-*, og som stort sett erstatte det med «nasjon».⁸ Denne bruken av «nasjon» er nok langt på vei en anglisisme, slik NV ofte legger seg tett på vitnenes engelskspråklige og autoriserte *New World*. Den norske NV er jo oversatt fra denne, ikke direkte fra de hebraiske og greske tekstene. Etter min mening er «nasjon» ikke noe fullgodt alternativ i en bibeloversettelse, fordi det er et moderne begrep farget av nyere statsvitenskap, folkerett og nasjonalstat. Men trolig er *Ny Verden* den oversettelsen som mest konkordant bruker ett og samme norske ord for *goj* og *ethnos*.⁹ Det er i prinsippet en gevinst, både faglig og i formidlingen.

Ulike omskrivninger finner vi i den danske parafrasen *Den nye aftale*¹⁰ og i *Bibelen på hverdagsdansk*.¹¹ På norsk har både *Hverdagsbibelen*¹² og *Nye levende Bibelen*¹³ tatt i bruk omskrivninger som «de som ikke kjenner Gud», «de andre», «andre folk» eller «andre». Mest kreativ er kanskje *The Message på svenska*, som i Matt 5,47 har «dussinsyndare», men som ellers av og til har «hedningar».¹⁴ Ellers brukes *hed*-ordene sporadisk både i *Nytt liv / En levende bok*,¹⁵ og en rekke av de andre nyere norske oversettelsene av NT vi har fått i senere år, selv om en i mange tekster omskriver; tendensen er at knapt noen klarer seg helt uten *hed*-ordene, samtidig som en unngår dem der det er mulig.

Lignende tendenser kan også spores i tyske bibler. Hans-Werner Gensichen viser til det han kaller en snart hundre år gammel «erosjonsprosess», der begrepet ser ut til å forsvinne helt fra tysk bibelspråk.¹⁶ Helt konsekvent er det borte fra den kontroversielle oversettelsen *Bibel in gerechter Sprache*, som i en lengre note forklarer dette dels med den nedsettende tonen i begrepet, dels med oversetternes motvilje mot «misjon».

og dels med det paradoksale faktum at nesten alle kristne i vår tid i nytestamentlig mening er «hedninger» eller «hedningkristne».¹⁷

Engelsk har som før nevnt en nyttig skjelning mellom «nation», «gentile», «pagan» og også «heathen», som åpenbart er av samme rot som våre *hed*-ord. Vi kan misunne engelsk dets variasjonsrikdom, men samtidig blir det i bibeloversettelse da krevende å velge rett begrep. En kan forsøke å gjengi helt konkordant ett ord fra kildetekstene med ett engelsk ord, eller en kan vurdere fra sted til sted om «nation» er mest treffende, eller om en mer religiøs dimensjon skal løftes frem gjennom bruken av «gentile» eller «pagan». Vi ser en klar tendens til at en i GT gjengir *gojim* med «nations», mens NTs *ethne* (i flertall) blir «gentiles». Det gjennomføres i mange av de større og nyere bibeloversettelsene såpass konsekvent at Sal 2,1 spør hvorfor «the nations» er i opprør, mens dette skriftordet blir oversatt med «the gentiles» når den samme teksten siteres i Apg 4,25. Igjen er det positivt med konkordans, men dette må veies mot et annet viktig prinsipp: Formidler oversettelsen faktisk det samme («dynamisk ekvivalent») til den moderne leser som kildeteksten gjorde til sine (første) lesere, slik amerikaneren, misjonsviteren og bibeloversetteren Eugene A. Nida (1914-2011) har lært bibeloversettere å spørre?

Misjonsvitenskapelig bruk

Misjonsvitenskapelig er det viktig å spørre hvem *hed*-ordene sikter til, om de i det hele tatt skal brukes: Er det alle andre folk enn Israel, som i GT? Eller er det alle andre enn jødene og de kristne, som i NT? Kan det brukes om monoteister som muslimer? Sikter det primært til animister og åpenbart polyteistiske religioner, eller også til sekulære mennesker uten kognitiv kunnskap om kristen tro, som i Kina? Slike spørsmål medvirker trolig til at *hed*-ordene knapt brukes i moderne fagterminologi. Kanskje er den faglig (eneste?) aktive bruk av *hed*-ord i moderne misjonsvitenskap knyttet til distinksjonen mellom jødekrstne og hedningkristne, slik vi snart skal se NT bruker det. Her er det til gjengjeld vanskelig å se gode alternativer.

Det gamle testamentet

Store deler av GT er intenst opptatt av Israels naboer, på svært ulike vis: I Mos forteller om hvordan menneskeheten spredte seg og om utvelgelsen av Abraham, mens de historiske bøkene forteller mye om grenser og konflikter, men også tidvis om samarbeid med nabolandene. I Salmene er nabolandene oftest fiender som i beste fall skal erkjenne Israels Guds makt, mens profetbøkene vier ikke mindre enn 50 kapitler til domsord rettet direkte til spesifikke naboland.¹⁸

Det ordet som går igjen for disse nasjonene er *goj*, oftest i flertall, *gojim* (438 ganger mot 123 ganger i entall). Israels folk omtales derimot oftest – men ikke alltid – med et annet ord for «folk» eller «nasjon», nemlig *am* (totalt 1868 ganger, herav 88-% i entall). Slik ser vi hvor grunnleggende skjelningen mellom «vi» og «de» er i GT: Også terminologisk brukes – stort sett – ulike ord for «folk» alt ettersom det viser til Israel eller de andre folkene. Tradisjonelt har *gojim* vært oversatt med «hedning», mens *am* har vært oversatt med «folk». Slik tegner det seg et nokså klart bilde: *Gojim* er alle folkeslagene unntatt Israel, og det betyr igjen alle folkene som ikke «kjenner» Herren, som ikke er «utvalgt», og som ikke har del i paktens. De er «hedninger», og tjener «andre guder».

Septuaginta – den eller de førkristne oversettelse(n)e av GT til gresk – viderefører denne nyansen ved at *gojim* som regel oversettes med *ethnos* (som i vårt «etnisk»), mens *am* ble oversatt med *laos*. Septuaginta velger dermed ikke å bruke den mer politisk fargede termen *demos* (som i vårt «demokrati»). Et typisk uttrykk for det finner vi i 2 Sam 7,23: «Hvem er som ditt folk (*am, laos*), som Israel? Det er det eneste folk (*goj, ethnos*) på jorden som Gud kom til og fridde ut for å gjøre det til sitt folk (*am, laos*).» GT har også mange ord og uttrykk for «familie», «ætt», «stamme» og folkegrupper,

og det blir anakronistisk å tenke seg et klart skille mellom slike betegnelser på den ene siden og *goj/am* på den andre siden; statsdannelse er på mange måter et moderne fenomen. I utgangspunktet er det neppe treffende å forstå noen av disse termene som religiøse i seg selv. Med våre kategorier er de alle i utgangspunktet sosiale eller geografiske betegnelser.

På den annen side er det liten tvil om at de fleste av *gojim* i sine litterære kontekster i GT viser til en motgruppe til det utvalgte folket. Tekstene kommuniserer at det dreier seg om en «Gegengruppe», sier Gensichen.¹⁹ Vi finner ikke i GT noen normativ forklaring på «hedenskap». Det vi har er snarere en mengde beskrivelser av forholdet mellom Gud, folkene og Israel med ulike aksenter og nyanser, og dette forbyr enhver «Schematismus», påpeker Gensichen. Når GT vil ha frem de spesifikke religiøse sidene, brukes av og til ord som «avgudsdyrker» / «avgudsprest» / «avgudstempel» eller «uomskårne». Hedningene er «de som ikke kjenner deg» eller som ikke «tilber deg». I en mellomstilling finner vi *ger*, en «fremmed» eller «innflytter», som ifølge Moseloven hadde mange rettigheter, men som likevel ikke var blitt en israelitt i full mening. Like lite som det kan være noen tvil om at «hedning» har en viss nedsettende klang på norsk, kan det være tvil om at vi ofte i GT ofte finner en nedsettende tone i omtalen av *gojim*. Herren «ler» av folkeslagenes planer mot Guds konge i Sion (Sal 2,1-4); det frafalne Israel kalles «hedningene og opprørerne» i Esek 2,3 (slik NB88, mens Bibel2011 omskriver med «opprørske folkeslag»), og Esek 7,24 kan foraktelig tale om «de verste av hedningene / folkeslagene». Men ligger det nedsettende i selve glosen, eller i konteksten?

Noen (få) steder i GT finner vi også positive glimt av at Gud vil åpenbare seg for folkeslagene («hedningene»), som i Sak 8,23, der «ti mann av alle språk og folkeslag» skal be Israel om å få følge dem til Sion; eller i Jes 42,6, der Gud vil gjøre sin «tjener» til «et lys for folkeslagene».

Vi har et nokså tilsvarende forhold knyttet til «avgud» og sammensetninger som «avgudsprest», «avgudstempel» eller «avgudsdyrkelse». Igjen er det norske ordet klart negativt ved at det insinuerer et avvik. NB88 har 89 treff for «avgud» og totalt 135 med avledede og sammensatte ord, mens Bibel2011 har henholdsvis 75 og 113. En mer nøytral gjengivelse kunne være «gudebilde», men siden det like ofte har vært en figur som et bilde, kan det være misvisende. Og igjen har engelsk et mer presist begrep i «idol»; men et «idol» på norsk har en ganske annen betydning enn på engelsk. GT har ellers ikke et fast ord for «avgud», men mange ulike ord eller sammensetninger for «avgud». Flere av disse er minst like ladete begrep som «hedning», så som «tomhet(-er)», «avskyeligheter», «det motbydelige» eller «styggedommer». I dette tilfellet har vi likevel mer eksplisitte utsagn i GT som definerer hva en «avgud» kan være, ikke minst i billedforbudet som følger umiddelbart etter Det første bud både i 2 Mos 20,3-6 og 5 Mos 5,7-10. Spørsmålet er likevel om vi med «avgud» er mer eksplisitt negative enn det som ligger i selve de hebraiske termene.

Det nye testamentet

Termen *ethnos* brukes 162 ganger i NT, og 40 av disse er i GT-sitater. Som regel brukes det i flertall, ofte i den faste vendingen *panta ta ethne*, «alle folkeslagene». En håndfull ganger har vi også *ethnikos* som nomen, adjektiv eller adverb. *Ethnoi* betegner ofte «folkeslagene» («hedningene») til forskjell fra jødene (Apg 18,6; 26,20; Rom 11,13; Gal 2,8-9). Andre steder skjelnes de jødekristne fra hedningkristne, altså ut fra deres bakgrunn før de ble kristne: Apg 21,25; Rom 16,4 og Gal 1,12. Totalt brukes *ethnos* 100 (av 162) ganger som en teknisk term for folkeslagene til forskjell fra jøder eller kristne, mener K.L. Schmidt.²⁰ På slike steder er det vanskelig å få frem meningen uten bruk av ordet «hedning», og det er også i slike sammenhenger NO78 og Bibel2011 bruker *hed*-ordene, slik tilfellet også i stor grad er i svenske, danske og tyske bibeloversettelser.

I klassisk gresk betegner *ethnos* en gruppe som forenes av slektskap, kultur eller felles tradisjoner, forklarer vårt greske leksikon; det er gjerne en bestemt gruppe som skiller seg fra de talende, ofte lik «utlending» eller «fremmed», tidvis et nasjonalistisk begrep («ikke-greker»), men det er anakronistisk å gjengi det med «rase».²¹ En religiøs dimensjon er bare sjelden og indirekte til stede i klassisk gresk bruk av *ethnos*, men en viss «vi/de»-tenkning kan ofte spores der klassisk greske tekster bruker *ethnos*.

Ingen kan ta feil av den nedsettende tonen i Matt 6,7, der Jesus advarer mot å ramse opp ord «slik hedningene gjør», eller i v. 32, der advarselen gjelder bekymringer for mat eller drikke: «Alt dette er hedningene opptatt av». Her er Lukas enda mer eksplisitt: «Alt dette er jo alle hedningene i verden opptatt av» (Luk 12,30).²² Særlig krast er kanskje Matt 18,17, der Jesus sier at et menighetslem som ikke vil høre på menigheten skal være «som en hedning eller toller for deg». Den samme tonen finner vi i I Kor 5,1: «En hører om hor blant dere, og det i en form som ikke engang hedningene tåler, nemlig at en mann lever med sin fars kone.» Sett fra et jødisk synspunkt vil hedninger normalt være «urene», i det minste indirekte, ved at de både religiøst, sosialt og etisk levde i strid med jødiske renhetsregler. Dette ser vi ikke minst i spørsmål om måltidsfelleskap i Gal 2,11-15; jfr. Apg 10,28.

Det er særlig i de paulinske brevene vi finner tilløp til en teologisk forklaring på hedningenes status: De er «uten håp og uten Gud i verden» (Ef 2,12), «fremmede og fiender av Gud i sinn og tanke» (Kol 1,21), «av naturen vredens barn» (Ef 2,3) og rett ut «døde» (Kol 2,13). De paulinske brevene knytter også hedenskap direkte til dyrkelsen av avguder (I Tess 1,9), og vi finner en klart kognitiv dimensjon i 2 Tess 1,8, hvor hedningene karakteriseres som de som «ikke kjenner Gud.» I Gal 4,8 sier han at galaterne tidligere «ikke kjente Gud», da var de «slaver under guder som ikke er virkelige guder». Men Paulus peker også på hedningenes ulydighet (Rom 11,30; Ef 2,2; 2 Tess 1,8). De er «uten unnskyldning» (Rom 1,20) og på vei mot dommen (Rom 2,5 og 8 og 2 Tess 1,6-10). Dette siste viderefører hovedbudskapet i profetenes domsord mot de fremmede folkeslag i GT.

Ulrich Heckel kaller dette for «en svært negativ polemisk undertone».²³ Men om enkeltmennesker eller særlige grupper skriver Paulus like gjerne «ikke-troende», «vantro», «greker» eller «de utenfor». At «hedning» på norsk i dag har en klart nedsettende tone er derfor ikke uten videre i strid med disse bibeltekstene, men spørsmålet er hele tiden om det gis av selve termen *ethnos* eller av konteksten.

Johannesevangeliet bruker knapt *ethnos*, og aldri i flertall, enda *Ioudaios* («jøde» eller «judeer») brukes hele 71 ganger. I stedet brukes *kosmos* («verden») hele 78 ganger og ofte der vi kunne ventet *ethnos*.²⁴ Men med *kosmos* betones enda sterkere det universelle; Gud elsker ikke bare et eller mange folkeslag, men hele «verden», slik Jesus er hele «verdens» lys, ikke bare «et lys for folkeslagene», slik Messiasprofetien (Jes 42,6) sa.

Men ingen norske bibeloversettelser har helt konsekvent oversatt *ethnos* med «hedninger». Misjonsbefalingen har aldri på norsk hett «gjør alle hedningene til disipler ...», Matt 28,19.²⁵ Det kunne i så fall kommunisere at misjonsbefalingen ikke skulle gjelde overfor jødene (og knapt muslimene i vår tid). Så konkordant har ikke *ethnos* vært oversatt med «hedning» i noen norsk bibeloversettelse. Og NT bruker også sporadisk *ethnos* om jødene (Luk 7,5; 23,2; Joh 11,48-52).

La oss et øyeblikk se på hvor vanskelig det er å finne gode omskrivninger for *ethnos*: *The Message på svenska* gjengir det i Rom 2,14 med «främlingarna ser ner på Gud». Men da forutsetter de at alle mennesker (teksten er helt allmenn) både er informert om Gud med stor G, og at de har gjort et bevisst valg om å se ned på ham. Det er langt fra opplagt. Videre gjengir de *ethnos* i Gal 2,14 med «icke-judiska syndare». Men «syndere» har i paulinsk teologi flere og dels andre bruksområder enn skjelningen jøde/ikke-jøde, og omskrivning til en negasjon er generelt ikke ideelt («de ugudelige,

«ikke-jøder», «andre folk», «før dere ble kristne» etc). *Den nye aftale* omskriver i Matt 6,7 med «dem der har en anden tro», men «å ha en tro» er altfor moderne til å treffe antikkens religiøse liv. *Bibelen på hverdagsdansk* erstatter «overgi til hedningene» i Matt 20,19 og Mark 10,33 med «sende meg til romerne». Det er for så vidt historisk treffende, men er ingen oversettelse av selve bibelteksten.

Hvis vi så forsøker å sammenfatte hva som ut fra NT kjennetegner en «hedning», har vi sett at det ligger et visst kognitivt drag i noen av tekstene: De «kjenner ikke» Gud, den sanne Gud. De tilhører folkeslag som holder seg til «avguder». Men det tar likevel verken bort ansvaret eller dommen som kommer, for «hedningene» er «ulydige», i alle fall mot samvittighetens stemme, ettersom loven er «skrevet i deres hjerter» (Rom 2,14). Videre er hedningene etter jødisk forståelse «urene». Derfor var det problematisk for Peter å ta inn hos Kornelius (Apg 10,28).

Vi/de, identitetsbygging og Den andre

Enhver bibelleser ser snart at store deler av Bibelen preges av en markant vi/de-tenkning: Abraham og hans etterkommere (israelittene) er de «utvalgte», alle de andre folkene er det ikke. Grensene markeres på mange nivåer, som gjennom pakten(-e), monoteismen (Det første bud), eget kultsentrum (templet i Jerusalem), egen festkalender (særlig sabbaten), omskjærelsen og en rekke lover som blant annet forbyr eller vanskeliggjør ekteskap med ikke-israelitter. Til grunn for dette ligger det selvsagt også en ideologi, som særlig er knyttet til begreper som «utvelgelse», «pakt» og «hellig».

NT viderefører viktige trekk ved denne vi/de-tenkningen (monoteismen, hellig, utvalgt). Samtidig endres forståelsen av utvelgelsen, omskjærelse, sabbat og ikke-israelitters adgang til gudsfellesskapet. Gudsfolket utvides til også å omfatte Kristus-troende som ikke er israelitter, og som ikke lar seg omskjære. Og likevel er skillet mellom «vi» og «de» om mulig enda skarpere, for eksempel i Paulus-brevene. Med moderne termer kan vi godt si at identitetsbyggingen i stor grad handler om å definere både «oss» og «dem». Fremtredende filosofer, psykologer og antropologer forsøker å avdekke strategier for «konstruksjonen» av Den andre, ofte kalt «othering».²⁶ Det kan skje på høyst ulike vis: ideologisk, etnisk, rasemessig, religiøst, økonomisk, historisk, slektsmessig eller geografisk.

Hvis vi forsøksvis anvender en slik modell på vårt tema kan vi se på de ulike sidene ved *gojim* i GT og *ethne* i NT som trekk av grensdragning mellom «oss» og Den andre. Vi finner lett en rekke bibelvers som – i alle fall løsrevet – gir et svært negativt bilde av disse «andre». Mange forskere nøler ikke med å hevde at Den andre ofte «demoniseres». Selv om teologien nok opererer med andre virkelighetsforståelser knyttet til både demoner og Satan enn andre vitenskaper, har vi sterke utsagn også i så måte, som Ef 2,1-3, der vi «alle» lot oss «lede av herskeren i himmelrommet, den ånd som nå er virksom i de ulydige ... vi var av naturen vredens barn».

Hvis vi så i lys av en slik metodikk overveier om våre forestillinger av *hed*-ordene treffer de stedene GT bruker *gojim* eller der NT bruker *ethne*, vil svarene sikkert variere, dels fra tekst til tekst og dels ut fra ulike opplevelser i vår samtid av våre *hed*-ord. Gjennom flere århundrer har skandinaver lært seg en markant vi/de-tenkning i religiøs sammenheng. Vi skal ikke se bort fra at dette ikke utelukkende har vært drevet frem av bibellesning og bibeltolkning. Både religiøse og nasjonale behov for å markere en vi/de-tenkning knyttet til vår egen gudstro kan ha medvirket til det. Slik kan våre assosiasjoner knyttet til *hed*-ordene ha et nokså sammensatt bakgrunnsteppe.

Langs en slik linje kan en argumentere (dynamisk-ekvivalent) for at vi låser bibeltekstene til altfor etablerte konsepter om vi viderefører bruken av *hed*-ordene i norske bibeloversettelser. Leseren vil altfor lett legge inn sine norske forestillinger om «hedninger» i bibeltekstene. På den annen side handler enhver oversettelse nettopp om å bygge broer mellom en kildetekst og leseren/tilhøreren. Noe absolutt én-til-én

forhold vil en aldri oppnå. Dessuten vil alternativer som «folkeslag» eller «nasjon» kunne pådytte tekstene et anakronistisk meningsinnhold fra nyere nasjonsbygging eller sosialantropologi.

Kanskje kan vi ane at våre *hed*-ord faktisk kan være rimelig godt treffende for de *gojim/ethne*-tekstene som nettopp ønsker å markere en tydelig avstand til «oss», og som ofte har en nedsettende undertone. Et godt eksempel på dette kan være Jesu ord om at en ubotferdig synder som ikke vil høre på menigheten skal være for oss som «en toller og en hedning» (Matt 18,17).

Men langt fra alle bibeltekstene har en så nedsettende tone. Da vil det være problematisk å velge å benytte ord i våre oversettelser som gir leseren/tilhøreren et slikt signal. Det er et sterkt argument for at vi unngår en strengt konkordant oversettermåte og heller bruker ulike norske ord og begreper for *gojim/ethne*, alt etter meningen i den enkelte tekst. I så måte kan moderne bibeloversettelse se det som en rikdom å variere mellom «hedning» og «folkeslag» eller «nasjon».

Misjonshistorisk kan det være nyttig å reflektere over hvorvidt «vi» har bidratt til en stigmatisering eller polarisering av ikke-kristne gjennom bruken av *hed*-ord. Og misjonsteologisk er det alltid nødvendig med selvbesinnelse omkring begrepsbruk. Rent misjonsstrategisk vil enhver bruk av *hed*-ord i sammenhenger av dialog, evangelisering eller misjon i en norsk språkkontekst være ytterst problematisk. Man åpner ikke for ekte dialog ved å omtale sin samtalepartner med et nedsettende begrep. Og like galt blir det med en tilsvarende begrepsbruk om deres trosfeller i et annet land, for eksempel i et misjonsblad.

Oppsummerende drøfting

Vi har på den ene siden sett hvor problematisk det er å videreføre *hed*-ordene i våre dager, også i bibeloversettelse. Det er med god grunn at Det norske bibelselskap har forsøkt å unngå disse ordene på flest mulig steder, særlig for *gojim* i GT. På den annen side er det en rekke tekster i NT som knapt lar seg gjengi presist på norsk uten bruk av *hed*-ord. Det gjelder dels vers med en åpenbar nedsettende tone og særlig tekster som ønsker å skjelne mellom jøder og ikke-jøder og mellom jødekristne og hedningkristne.

Kanskje bør vi også differensiere mellom ulike ord innen *hed*-gruppen. I noen grad er det mer problematisk å bruke «hedning» enn det mer abstrakte «hedenskap» eller «hedensk». For «hedning» vil alltid referere til mennesker. Dermed vil det lettere kjennes som en nedsettende karakteristikk av enkeltpersoner eller grupper. Det løser likevel ikke bibeloversetterens dilemma, for verken GT eller NT omtaler noe så abstrakt som religion eller hedenskap.

Vi har særlig sett at en del NT-tekster skjelner mellom både jøder og hedninger og mellom jødekristne og hedningkristne. I slike tilfeller vil det knapt være noen nedsettende tone i «hedningkristen», og det krever lengre omskrivninger om vi skal få frem poenget uten bruk av *hed*-ord.

Hva så med misjonsvitenskapens behov for presise fagord? Kan *hed*-ordene være nyttige til det? Ja, nyttige og nærliggende kan de være. Det kan i det minste føles slik. Samtidig vil kanskje skjelninger som monoteistisk/polyteistisk ofte være like treffende. Både faglig og populært vil begrepene «unådde» eller «de minst nådde» formidle både det deskriptive og det misjonsstrategiske på en bedre måte, selv om det knapt er noen oversettelse av de bibelske begrepene.

Saklig sett er det viktig for misjonsvitenskapen å ha et kontinuerlig fokus på de folkeslagene og folkegruppene som er unådde eller minst nådd av det kristne budskapet. Det anliggendet må ikke mistes, selv om vi gradvis faser ut bruken av den mest

tradisjonelle termen for dette. Faktisk tror jeg det er en reell fare for at en og annen forsømmer å ta opp spørsmålet om de mange unådde, av frykt for å uttrykke seg politisk ukorrekt i ordvalget. Slik sett er det et felles anliggende å arbeide frem egnede ord som på en presis måte erstatter *hed*-ordene.

Noter:

- 1 *Bibelen*. (1930). (Oslo: Bibelselskapet); *Bibelen* (1978). (Oslo: Det norske Bibelselskap); *Bibelen* (2011). (Oslo: Bibelselskapet). Referansene er i denne artikkelen hele tiden til bokmålsutgavene.
- 2 Det mest omfattende oppslaget jeg har funnet er «Hedning» i *Illustrert Bibelleksikon* (1987). Bind 3: 288-293. (Ski: Illustrert Bibelleksikons Forlag). Men heller ikke her drøftes begrepet. Jeg har ikke funnet noen egentlige fotnoter eller oppslagsord om noen av hed-ordene i noen av Bibelselskaps bibelutgaver; men Matt NTR skriver til Matt 18,17: «Uttrykket forutsetter et jødisk miljø, der hedninger og tollere (5,46f) står som et billedlig uttrykk for de søsken i troen som skal utelukkes fra fellesskapet, fordi de ikke vil gjøre opp sin synd.» Matt NTR. *Matteusevangeliet, Efeserbrevet, Kolosserbrevet* (2004.) (Oslo: Det Norske Bibelselskap), side N 64.
- 3 Se Grandhagen, Egil (2004). «Misjon til de unådde folkeslag». I *Missiologi i dag* (2004). Berentsen, J.-M., T. Engelsviken og K. Jørgensen (red.). 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget) s. 381-396.
- 4 <https://snl.no/hedning>, lesedato 2.8.2016.
- 5 <https://no.wikipedia.org/wiki/Hedenskap>, lesedato 2.8.2016.
- 6 *Bibelen, Den hellige Skrift* (1988). (Oslo: Norsk Bibel).
- 7 *Bibelen Guds Ord* (1997). (Oslo: Bibelforlaget).
- 8 *Ny Verden-oversettelsen av De hellige skrifter* (2008). Studieutgave. (Brooklyn: Watch Tower Bible and Tract Society).
- 9 For en drøfting av begreper som «konkordant» og «dynamisk ekvivalent» se Bøe, Sverre og Geir Otto Holmås (2011). *Når Ordet blir norsk. Norske bibeloversettelser 1945-2011*. (Bergen: Fagbokforlaget) s. 40-42.
- 10 *Den nye Aftale; Det Nye Testamente på nudansk* (2007). (København: Bibelselskabets Forlag).
- 11 *Bibelen på Hverdagsdansk* (2007). (København: Forlaget Skandinavia).
- 12 *Hverdagsbibelen kommer i en rekke utgaver tilpasset ulike aldre*. Førsteutgaven kom i 2013, utgitt av Bibelforlaget/Hermon Forlag, Oslo/Geilo.
- 13 *Nye Levende Bibelen (NLB)* utgis av Internasjonale Bibelselskapet, Vellinge i Sverige. Norsk utgave kom i 2005 og spres mest av Nye Generasjon.
- 14 *The Message* på svenska. *Nya Testamentet* (2012). (Örebro: Libris). Blant omskrivningene finner vi Rom 2,14: «folk som aldri har hørt talas om Guds lag»; Rom 2,24: «främlingarna»; 1 Kor 5,1: «utanför kyrkan».
- 15 En sterkt parafraserende oversettelse av NT er utgitt av Filadelfiaforlaget og Living Bible International i årene 1978-1988 med flere ulike forsider og titler.
- 16 Gensichen, Hans-Werner (1985). «Heidentum.» I *Theologische Realencyklopädie Band XIV*, s. 590-601. (Berlin: Walter de Gruyter) s. 590.
- 17 *Bibel in gerechter Sprache* (2006). (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus) s. 2355-56.
- 18 Se drøfting i Bøe, Sverre (2015). «Herren er stor, ut over Israels grenser: Relevansen av profetenes domsord mot fremmede folkeslag for misjonsteologien.» I *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 69, nr.1, s. 3-20.
- 19 Gensichen (1985), s. 591.
- 20 Schmidt, Karl Ludwig (1964). «ἔθνος in the NT». I *Theological Dictionary of the New Testament Vol 2*, s. 369-372. (Grand Rapids: Eerdmans) s. 370.
- 21 *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Christian Literature* (2000). Third Edition (BDAG). (Chicago and London: Chicago University Press) s. 276-277.
- 22 *Bibel2011*, som ellers siteres her, har av forståelige grunner utelatt «alle» på dette stedet. Alle håndskrifter har *panta ta ethne tou kosmou*.
- 23 Heckel, Ulrich (1994). «Das Bild der Heiden und die Identität der Christen bei Paulus.» I *Die Heiden. Juden, Christen und das Problem des Fremden*. Reinhard Feldmeier &

Ulrich Heckel (red.) *WUNT 70*. (Tübingen: Mohr Siebeck), s. 269-316, her s. 269.

---

24 Som påpekt av bl.a. Gensichen (1985), s. 591-592.

---

25 En nyttig diskusjon har gått på engelsk språkområde om «Gentile» eller «Nation» nettopp i forbindelse med Matt 28,19, se Meier, John P. (1977). «Nations or Gentiles in Matthew 28:19?». I *Catholic Biblical Quarterly* 39, nr.1, s. 94-102.

---

26 <https://wordnik.com/words/othering> definerer «othering» slik: «The process of perceiving or portraying someone or something as fundamentally different or alien.» (Lesedato 29.8.2016.) Litteraturen omkring identitetsdannelse i Bibelen er overveldende. Sandler, Rodney S. (2006). «Can a Cushite Change His Skin? Cushites, 'Racial Othering' and the Hebrew Bible». I *Interpretation* 60, s. 386-403; Craddock, Fred (2008). «Othering». I *Restoration Quarterly* 50, s. 121-125; Buell, Denise Kimber (2005). *Why This New Race? Ethnic Reasoning in Early Christianity*. (New York: Columbia University Press).

